

Орнаментиката на българската народна песен – фолклористични и педагогически аспекти

Ана Борисова

Abstract: *The Ornaments of the Bulgarian Folk Song - Folkloristic and Pedagogical Aspects:* Ornaments of Bulgarian folk music are a unique phenomenon and a very attractive research subject. They have regional characteristics and also depend on the function of the song, the physiological characteristics of the voices and the singer's breath, of tempo, rhythm, song structure and the metric organization of the verbal text. In teaching practice, mastery of ornaments can help to overcome intonational and staging problems, for understanding the relationship breathing-phrasing, for improvement of sound extracting and for specific in the concrete folk area tone's attack.

Key words: ornaments, folk areas, function of folk song, singing skills, mastery of ornaments.

ВЪВЕДЕНИЕ

Орнаментиката в българския музикален фолклор е уникален феномен, който неизменно присъства в професионалното ползване и на изследователите на фолклора, и на педагозите – преподаватели по народно пеене и народни инструменти. Именно поради това за мен темата за орнаментиката на българската народна песен е изключително привлекателен изследователски обект.

Логично е да се допусне, че при наличието на огромно количество фолклористични и етномузиколожки разработки проблемът за орнаментиката ще е широко застъпен и в достатъчна степен проучен. И действително често (и неизбежно) в почти всяко фолклористично изследване присъстват наблюдения върху орнаментиката, които понякога се обособяват в специални раздели. Съществува и монография, посветена на орнаменталните явления [7]. Въпреки това при опит за по-задълбочено запознаване с темата общото впечатление спонтанно клони към обобщението, до което (на основата на огромен опит) достига акад. Николай Кауфман: „За орнаментиката на народните ни песни е писано сравнително малко“ [5, с. 85]. Вероятно причината за този извод е не толкова в количеството информация, която може да се извлече от съществуващата литература, колкото във факта, че по отношение на орнаментиката в българския фолклор и до днес липсва концептуална изясненост. Освен това многобройните емпирични наблюдения трудно се поддават на систематизация, тъй като в конкретните си музикални изяви орнаментиката и явление вариантно, импровизационно, изразяващо неповторимостта на живото музициране във всяко селище, при всеки певец и певица и зависещо от многобройни фактори с различен характер. В настоящата разработка ще бъдат открити и условно обособени различните равнища, от позициите на които може да се подхожда към въпросите, свързани с орнаментиката, както и общопедагогическите проблеми и задачи, които стоят пред преподавателя по народно пеене.

ИЗЛОЖЕНИЕ

За да дефинира явлениято „орнамент“, Стоян Джуджев прилага два подхода. Първият е свързан именно с вокалната музика: **разпяването** на сричка, при което орнаментален е всеки тон, „който е в повече от броя на сричките“ на словесния текст. Именитият български фолклорист се базира и на определението на Бела Барток: „два или повече тонове с различна височина, разпявани върху една и съща сричка, образуват орнамент“ [3, с. 179]. Вторият подход се отнася до принципната ролята на орнаментирането, изразяваща се в **раздробяването** на един „предпочитан емоционално наситен и функционално издържан тон“ на известен брой по-кратки тонове, чийто сбор има „същата морфологична и ритмична функция“

[3, с. 179]. Множество са факторите, които обуславят спецификата на орнаментиката в българската народна песен и равнищата, на които тя може да бъде изследвана:

1. Орнаментиката в различните фолклорни области. Този изследователски аспект е изключително съществен и затова спонтанно се отключва като пръв и основен класификационен критерий спрямо орнаментиката. Действително определени орнаментални явления са еталонни за някои от фолклорните региони, подлежат на типологизиране и са широко известни на всички изпълнители и изследователи. Такива са например руладите и каскадите, типични за Тракийската област, акцентните и безакцентните форшлази и групетите, характеризиращи Родопската песен, тресенето (натрисането) и ацането, определящи неповторимия колорит на двугласните фолклорни области и при това – уникални за всяка една подобласт на западните региони. Тези най-типични регионални белези на орнаментиката в българската народна песен са засягани обзорно в изследването върху музикално-фолклорните диалекти на Елена Стоин [9], в текстовете на Анка Кушлева [6] и по-специфицирано в многобройните разработки, посветени на конкретни региони или селища. Знанието за регионалната специфика на фолклорната орнаментика пряко касае и работата на музикалните педагози, тъй като овладяването на песенни образци от различни фолклорни области изисква компетентност спрямо стиловата чистота на орнаментирането, както и съответните вокално-технически умения.

2. Орнаментиката и функцията на песента. Обособяването на този изследователски ракурс е не само възможно, но и изключително важно, тъй като песните с дадена функция често притежават специфика, проявявана във всички фолклорни области. Николай Кауфман отбелязва: „Жетварските песни в цялата страна притежават доста общи черти. Те са бавни, сравнително богато орнаментирани особено в края на мелодическата редица, с провиквания в края на периода, понякога и в края или в средата на мелодическата редица” [5, с. 17]. Разбира се разглеждането на орнаментиката в песни с определена обредна, трудова или друга функция не може да се отдели от предходния аспект, свързан с регионалната специфика. На практика тези два подхода – регионалният (който дава своеобразен „хоризонтален” разрез на явленията) и функционалният (който е, така да се каже, „вертикален” разрез на песенната традиция в даден регион) би следвало да стоят във вниманието ни във всеки един момент като една неизменна координатна система, в която да се вписва всеки песенен феномен. Зависимостта „функционалност-орнаментика” е особено съществена, когато касае **обредната песенност**. Радка Братанова основателно отбелязва: „Този проблем е твърде интересен и заслужава по-дълбоко и детайлно проучване” [2, с. 87]. Съществено е наблюдението на авторката, отнасящо се до Родопската област, че „протоколните” сватбени песни са по-малко орнаментирани, в сравнение с трапезните и дори с тези на хоро. Но и този проблем изисква внимателен поглед към регионалната специфика, тъй като в други фолклорни области протоколните песни са по-орнаментирани от хороходните.

3. Орнаментиката през призмата на физиологични, музикално-времеви, структурни и ладови фактори. Орнаментиката като акт на музицирането е органично обвързана с всички компоненти на музикалната организация и на самия певчески процес. Специално внимание изискват **физиологичните предпоставки: гласовият регистър**, спецификата на мъжките и женските гласове и особено **диханието** (зависещо от уменията, но и възрастта на изпълнителите, както и от функцията на песента, особено ако тя звучи по време на трудов процес, предполагащ умора). Други съществени фактори са **времевите параметри на песните: темпото** (при действието на универсалния принцип бърза песен – бедна

орнаментика, бавна песен – богата орнаментика) и *ритъмът* (доколкото на разпяване, украсяване и оживяване подлежат преди всичко опорни тонове с по-голяма трайност). Изключително голямо значение има **структурата на песента**, определяща **мястото, в което се активизира орнаментиката** (често в каденцовата зона, но понякога – в инициумната). Особено интересни са наблюденията на Стоян Джуджев [3], Николай Кауфман [5], Елена Стоин [9] за връзката на орнаментиката с **метричната организация на словесния текст**. Съществена за изследването на фолклора е и забелязаната от редица изследователи зависимост **орнаментика-лад**, която разкрива и ролята на самия орнаментален интонационен процес за разширяването на амбитуса чрез спонтанното овладяване на нови звуци, подлежащи впоследствие на акустическо фиксиране (проблем, изучен със забележителна проникновеност от Искра Рачева [8]).

В един концентриран текст не могат да бъдат обхванати всички възможни фактори, оказващи влияние върху орнаментиката на българската народна песен. Но и едва ли количественото им изчерпване би разкрило **самата същност на орнаментиката**. Затова изследователите търсят отговор и на концептуалния въпрос каква е изконната роля на орнаментирането: *украсителен или органичен компонент на народната мелодика; общностен (регионален) или индивидуален оразличител; по-късен етап от „еволюцията“ на песента или неин изначален архаичен белег*. Очевидно пред нас се очертава предметна област, очакваща своите бъдещи изследвания, които не само да тематизират различните аспекти на орнаментиката, но и да проникнат в същността на самия феномен.

Разгледаните дотук фактори и дискуссионни по заряда си проблеми се изправят с особена сила пред съвременния музикален педагог, още повече че днес сме свидетели и на промяна в начина на изпълнение и осмисляне на орнаментиката от **професионалните народни певци**. При сценичния живот на фолклора и най-вече при разпространението му чрез медиите (в условията на съвременната звукозаписна практика) *орнаменталното умение на изпълнителите се естетизира, придобива ореола на майсторлък, индивидуализира се, но и същевременно вторично се типизира*. Индивидуалните постижения на популярните певци се превръщат в еталонни, а младите музиканти се стремят да следват модела, наложен от изпълнителя, реализирал първия запис на дадена песен за Радиото или Телевизията. Тъй като възможностите за съхраняване и предаване на народнопесенната традиция в естествени условия днес са сведени до минимум, медиите предоставят изключителния шанс да бъдат съхранени и популяризирани високохудожествени образци на българския певчески гений, в които красотата и регионалните специфики на орнаментиката са изведени до съвършенство. Но професионализацията и неизменността на записаното изпълнение отнемат от живота на фолклорната орнаментика варианността, импровизационността, „алеаторността“ (по определението на Стоян Джуджев [3, с. 181-183]). Всички тези обстоятелства превръщат усвояването на орнаментиката в една от централните задачи при преподаването на народно пеене - задача, изискваща особено висока компетентност и педагогическо майсторство.

От методическа гледна точка авторите се обединяват около следните подходи при усвояване на орнаментиката: от простото към сложното, от бавно към бързо темпо, от разлагането на елементи към цялостния орнамент [4], [6]. Тук ще насоча вниманието към по-общи въпроси, свързани с ролята на орнаментиката в процеса на обучението. Натрупаният в рамките на няколкогодишен педагогически опит при работа с деца от различни възрасти и със студенти от класа по народно пеене в специалност ПОМ на Великотърновския университет ми дава основание да считам, че **овладяването на орнаментиката подпомага усъвършенстването на всички останали певчески умения**.

- 1) В своята разработка, защитена като магистърска теза [1], на основата на проведен педагогически експеримент доказах възможността за успешно усвояване на орнаментиката в началното обучение при деца и млади изпълнители от различни възрасти, както и ползотворния ефект на този подход.
- 2) Опитът показва, че насочването на вниманието към орнаментиката спомага за развиването на певческото дишане и като стимул за контрол върху самия физиологичен процес, и като осъзнаване на връзката дишане-фразирание.
- 3) Орнаментиката е най-прекият път към усвояването на регионалната специфика на звукоизвличането. Именно чрез развиване на орнаменталните умения могат да се усетят специфичните изпълнителски щрихи легато, стакато, акцент, които подпомагат овладяването на характерната за дадената фолклорна област атака на тона.
- 4) Орнаментиката е път към усъвършенстване на вокалните умения чрез прилагане на различни методически подходи, включително и в процес на разпяване.
- 5) Орнаментиката е активен стимул за преодоляването на определени постановъчни дефекти.
- 6) В множество случаи орнаментиката спомага за преодоляване на определени интонационни проблеми. Помощното орнаментиране на даден тон му придава качеството на опорен и по този начин го фиксира в слуха и гласа на неопитния изпълнител. Така в практическа ситуация се възпроизвежда и дълбинната връзка на орнаментирането с развитието на ладовия усет при народния певец.

ЗАЛЮЧЕНИЕ

Настоящата разработка разкрива в максимално концентриран вид не само характерни аспекти на *изучаването и овладяването* на орнаментиката в българските народни песни, но и органичната връзка между тях. Определени теоретични проблеми, до които се достига в хода на фолклористичните изследвания, се възпроизвеждат по естествен път и в работата на преподавателя по народно пеене. За да бъде съхранен този уникален певчески феномен, съвременният педагог трябва не само да го овладява опитно, но и да го изучава. И обратното – днес педагогическият опит в сферата на народното пеене може да се окаже един своеобразен съвременен „терен“ за все по-задълбочено осмисляне на фолклорното музизиране.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Борисова, Ана. Въвеждане на орнаментика в началното обучение по народно пеене. ВТ, 2010, магистърска дипломна работа, ръкопис.
- [2] Братанова, Радка. Функция и значение на орнаментиката в родопската вокална музика. – В: Български фолклор, 2007 № 4 „Посланията на орнаментиката“, 77-95.
- [3] Джуджев, Стоян. Българска народна музика. Том втори. С., 1975.
- [4] Калудова-Станилова, Светла. Методика на обучението по народно пеене. Пловдив, 2011
- [5] Кауфман, Николай. Български народни песни на полски труд. С., 2003.
- [6] Кушлева, Анка. Звукоизвличане и орнаментика при народното пеене. Методи за тяхното овладяване. Пловдив, 1996.
- [7] Моцев, Александър. Орнаментиката в българската народна песен. С., 1961

[8] Рачева, Искра. За някои развойни тенденции на лада в българската народна песен. - В: За историческото изучаване на българския музикален фолклор. Муз. хоризонти, 1989 № 11.

[9] Стоин, Елена. Музикално - фолклорни диалекти в България. С., 1981.

За контакти:

Ас. Ана Борисова, Катедра "Музика", ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, тел.: 062-618 211, e-mail: ana_borisova1985@abv.bg

Докладът е рецензиран.